

***Stefna 2022–2027 um verndun og rannsóknir á
fornleifum og byggingararfi***

XX. ágúst 2022

Efnisyfirlit

Inngangur	3
Stefnan	3
Vinnulag við mörkun stefnunnar	4
Framtíðarsýn	4
Markmið 1: Efla markviss viðbrögð vegna loftslagsbreytinga og náttúruvár	5
A. Skráning fornleifa og byggingararfs	5
B. Skilvirk viðbrögð hagsmunaaðila	5
C. Mótvægisáðgerðir vegna fornleifa og byggingararfs í hættu	6
Markmið 2: Efla rannsóknir á fornleifum og byggingararfi	6
A. Skýr stefna um rannsóknir	6
B. Gæði og fagmennska	7
C. Fullnægjandi fjármögnun	7
Markmið 3: Auka samstöðu um vernd fornleifa og byggingararfs	7
A. Samráð um vernd fornleifa og byggingararfs	8
B. Aukin áhersla á vægi fornleifa og byggingararfs	8
C. Skýr sýn á friðlýsingar	9
Markmið 4: Viðhalda þekkingu á handverki	9
A. Stöðug nýliðun og miðlun þekkingar milli kynslóða	9
B. Fjölgun viðhaldsverkefna og stuðningur við þau	10
Markmið 5: Styrkja vitund um mikilvægi fornleifa og byggingararfs	10
A. Virkt samtal um samfélagslegt gildi fornleifa og byggingararfs	10
B. Aukin vitund um fornleifar og byggingararf sem auðlind	11
C. Virkjun heimafólks til svæðisbundinna verkefna	11
Viðauki 1	13
Viðauki 2	14
Viðauki 3	15

Inngangur

Sú stefna og aðgerðaáætlun stjórnvalda um vernd og rannsóknir á fornleifum og byggingararfi sem hér birtist byggir á ákvæðum í lögum um menningarminjar nr. 80/2012 (gr. 8.a, 9.a og 11), hér eftir nefnd minjalög. Þar er Minjastofnun Íslands og ráðgjafarnefndum hennar – fornminjanefnd og húsafriðunarnefnd – fengið það hlutverk að vinna verndar- og rannsóknastefnu um fornleifar og byggingararf. Stefnan lýsir þeim markmiðum og verkefnum sem minjavarslan mun leggja áherslu árin 2022–2027.

Ísland hefur, með undirritun alþjóðlegra samþykka og samninga um menningarminjar¹, skuldbundið sig til að tryggja varðveislu fornleifa og byggingararfs. Með undirritun heitir Ísland einnig að styðja við vettvangsskráningu, rannsóknir og miðlun, og gera upplýsingar um fornleifar og byggingararf aðgengilegar. Sérstök áhersla er á að vernda fornleifar og byggingararf sem þykja einstök fyrir heimsbyggðina alla en slíkar minjar má finna á heimsminjaskrá Sameinuðu þjóðanna.

Menningarminjar eru ómetanleg auðlind fyrir íslenskt samfélag. Það er sameiginlegt hlutverk þjóðarinnar, lærðra sem leikra, að vernda þær. Það er lögbundin skylda Minjastofnunar Íslands að tryggja að fornleifum og byggingararfi landsins verði skilað óspilltum til komandi kynslóða sem og að gera upplýsingar um fornleifar og byggingararf aðgengilegar almenningi. Málaflokkurinn stendur frammi fyrir miklum áskorunum til framtíðar, til dæmis vegna náttúruvár og loftslagsbreytinga, aukinna framkvæmda og dvínandi þekkingar á handverki. Til að takast á við þær er mikilvægt að samhugur sé um að vernd fornleifa og byggingararfs skipti máli og að samstaða sé um þær aðgerðir sem fara þarf í.

Stefnan

Stefnan lýsir því sem unnið verður eftir á næstu árum við verndun og rannsóknir á fornleifum og byggingararfi. Stefnan er leiðarljós í starfi þeirra fjölmörgu sem fást við fornleifar og byggingararf á einn eða annan hátt. Hún setur þunga á tiltekna þætti, markmið, sem undirstrika það sem mikilvægast er til framtíðar litið. Samtal og miðlun eru rauður þráður í stefnunni. Markmið stefnunnar eru fimm. Undir hverju þeirra eru áherslur sem lýsa kjarna þess sem stefnt er að. Undir áherslunum eru síðan aðgerðir sem nauðsynlegt er að ráðast í til að markmið stefnunnar náist.

Stefnan er byggð upp á eftirfarandi hátt:

Framtíðarsýn – lýsir þeirri stöðu sem stefnt er að í verndun og rannsóknum á fornleifum og byggingararfi, og hvaða áhrifum og árangri Minjastofnun vill ná í samvinnu við hagsmunaaðila. Þannig er framtíðarsýnin ekki sjálfmiðuð heldur lýsir hún þeirri stöðu sem stefnt er á að skapa: *Að fornleifar og byggingararfur séu mikilvægur þáttur í sjálfsmynd og umhverfi íbúa landsins, og að þeim sé vel sinnt, njóti virðingar og séu uppspretta nýrra hugmynda og tækifæra.*

Stefna – byggir á framtíðarsýninni. Stefnan er að ná þeim fimm markmiðum sem sett eru fram og eru leiðarljós í verndun og rannsóknum á fornleifum og byggingararfi næstu fimm árin og um leið loforð gagnvart samfélaginu. Það loforð myndar grunn að markmiðum, áhersluatriðum og aðgerðum.

Markmið – sýna hverju á að ná fram til að raungera framtíðarsýnina og eru þær stoðir sem verndun og rannsóknir á fornleifum og byggingararfi hvíla á.

Áhersluatriði – hvert markmið er stutt af áhersluatriðum sem draga skýrt fram hvar meginþungi aðgerða liggur til að ná markmiðum stefnunnar.

Aðgerðir – undir hverju áhersluatriði eru tilgreindar forgangsaðgerðir sem eru lokahnykkurinn í mörkun stefnunnar. Þetta eru þær aðgerðir sem þarf að framkvæma til að innleiðing stefnunnar eigi sér stað og framtíðarsýnin gangi eftir. Áætlun um aðgerðir inniheldur ábyrgðaraðila, tímasetningar og áætlaðan kostnað, en hún er endurskoðuð eftir þörfum og breytingu forsendna á innleiðingartímanum.

¹ Sjá viðauka 1.

Mikilvægt er að stefnuskjalið sé lesið í heild sinni þar sem heildarmyndin sýnir hvernig einstakir þættir tengjast innbyrðis og mynda skynsamlega niðurstöðu. Til að skilja einstaka þætti þarf að þekkja heildina.

Vinnulag við mörkun stefnunnar

Vinnan við stefnuna hófst í lok árs 2020. Hún var að mestu mótuð á árinu 2021, en fullunnin í byrjun árs 2022. Í upphafi var mynduð verkefnisstjórn sem í voru Kristín Huld Sigurðardóttir, forstöðumaður Minjastofnunar Íslands, Sandra Sif Einarsdóttir, varaformaður fornminjanefndar, og Hanna Rósa Sveinsdóttir, formaður húsafriðunarnefndar. Ásta Hermannsdóttir, verkefnastjóri hjá Minjastofnun Íslands, var starfsmaður verkefnisstjórnar og leiddi vinnuna. Ráðgjafar frá fyrirtækinu Stratagem, þau Þórður Sverrisson og Ása Karin Hólm Bjarnadóttir, mótuðu verkefnið og stýrðu því. Vorið 2021 voru skipaðar nýjar fornminja- og húsafriðunarnefndir og komu þá formenn nýrra nefnda inn í verkefnisstjórnina, þau Andrés Skúlason, formaður fornminjanefndar, og Arnhildur Pálmadóttir, formaður húsafriðunarnefndar.

Öflugt samráð var haft við hagsmunaaðila, bæði innan minjavörslunnar og utan hennar. Markmið samráðsins var að ná til sem breiðasts hóps og fá þannig fram ólík og fjölbreytt sjónarmið á þau málefni sem stefnan snýr að. Á vordögum 2021 tóku ráðgjafar trúnaðarviðtöl við 25 sérfræðinga á málefnasviðinu. Í kjölfarið voru haldnir 14 rýnifundir. Þeir fjölluðu annars vegar um afmörkuð mál, s.s. gamalt handverk, menningarminjar sem auðlind og skip og báta, en hins vegar voru greind afmörkuð svið innan málefnaflokksins með hópum sérfræðinga eða annarra hagsmunaaðila, s.s. fornleifafræðinga, arkitekta og starfsfólks sveitarfélaga. Á þessa fundi voru boðaðir sérfræðingar og hagsmunaaðilar um hvert efni utan Minjastofnunar. Auk þess var fundað með ráðgjafarnefndum og minjaráðum á þessu stigi vinnunnar. Þegar fundum og viðtölum var lokið var spurningakönnun send til á sjötta hundrað aðila, auk þess sem könnunin var aðgengileg á heimasíðu Minjastofnunar og gátu allir þeir sem áhuga höfðu svarað henni. Alls bárust 188 svör.

Að lokinni umfangsmikilli gagnaöflun unnu ráðgjafar úr gögnumum og kynntu niðurstöður fyrir verkefnisstjórn sem vann áfram úr þeim. Í október og nóvember 2021 voru niðurstöðurnar lagðar fyrir ráðgjafarnefndir. Í kjölfarið hófst vinna verkefnisstjórnar og sviðsstjóra hjá Minjastofnun Íslands, með fulltingi ráðgjafa, við að skrifa heildstætt stefnuskjal með þeim áherslum sem nauðsynlegt er að hafa í forgrunni á næstu árum.

Framtíðarsýn

Fornleifar og byggingararfur eru mikilvægur þáttur í sjálfsmynd og umhverfi íbúa landsins. Þeim er vel sinnt, njóta virðingar og eru uppspretta nýrra hugmynda og tækifæra.

Markmið 1: Efla markviss viðbrögð vegna loftslagsbreytinga og náttúruvár

Náttúruöfl og framkvæmdir af ýmsu tagi ógna fornleifum og byggingararfi á Íslandi. Ljóst er að þörf er á stórsókn í mótvægisáðgerðum sem meðal annars felast í að afla aukinnar þekkingar um fornleifar og byggingararf í landinu, svo unnt sé að bregðast við á réttan hátt í hvert skipti. Skráning fornleifa og byggingararfs er undirstaða slíkrar vinnu. Þær upplýsingar sem safnast við skráningu eru færðar inn í landfræðilegan gagnagrunn þar sem finna má upplýsingar um staðsetningu, sögu, útlit og ástand. Á þeim grunni er hægt vinna varðveislumat, forgangsráða og taka upplýstar ákvarðanir um mótvægisáðgerðir vegna landbrots, skriðufalla, jarðskjálfta, eldgosa, uppblásturs, hækkandi sjávarborðs og ýmissa framkvæmda, svo sem nýbygginga, vegaframkvæmda og virkjana. Til að hægt sé að bregðast við á öflugan hátt þarf að stórauka skráningu og rannsóknir á vettvangi.

Fjöldi ríkisstofnana og sveitarfélaga hefur brýna hagsmuni af að hægt sé að ganga að upplýsingum um fornleifar og byggingararf í sameiginlegum gagnagrunni. Skráning fornleifa og byggingararfs er samfélagslega mikilvægt verkefni, grunnforsenda í markvissri verndun, og snertir fjölda hagsmunaaðila, sveitarfélög og almenning, jafnt sem ríkisstofnanir. Því er samstarf á milli aðila mikilvægur þáttur í öllum áætlunum.

Eftirfarandi áhersluatriði lýsa viðbragði við loftslagsbreytingum, náttúruvá og framkvæmdum næstu árin:

- Skráning fornleifa og byggingararfs*
- Skilvirk viðbrögð hagsmunaaðila*
- Mótvægisáðgerðir vegna fornleifa og byggingararfs í hættu*

A. Skráning fornleifa og byggingararfs

Skráning fornleifa og byggingararfs er framkvæmd af sérfræðingum sem hafa þekkingu og forsendur til að staðsetja og meta fornleifar og byggingararf og þá hættu sem mögulega steðjar að þeim. Til að uppfylla kröfur samfélagsins um skjótt og gott aðgengi að upplýsingum um fornleifar og byggingararf er mikilvægt að hægt sé að nálgast upplýsingar úr skráningum í opnum, landfræðilegum gagnagrunni.

Aðgerðir:

- 1.A.1. Áhættuskoðun og -flokkun út frá þeirri náttúruvá sem er yfirvofandi á hverju svæði.
- 1.A.2. Skipuleggja átaksverkefni með sveitarfélögum og ríkisstofnunum um skráningu, með tilkomu sérstaks fjármagns, þar sem áhersla er á fornleifar og byggingararf sem stafar ógn af loftslagsbreytingum og náttúruvá.
- 1.A.3. Meta stöðu á skráningu byggingarefna í húsum og mannvirkjum. Móta aðferðafræði við skráningu þeirra, m.a. til að meta innbundið kolefni og með endurnýtingu í huga.
- 1.A.4. Efla enn frekar landfræðilegan gagnagrunn sem varðveitir upplýsingar um fornleifar og byggingararf.
- 1.A.5. Skipuleggja og skilgreina tengingar á milli gagnagrunna sem geyma upplýsingar um fornleifar og byggingararf, t.a.m. á milli gagnagrunna Minjastofnunar Íslands og Sarps.

B. Skilvirk viðbrögð hagsmunaaðila

Skjót viðbrögð og vel skilgreint tengslanet eru lykilatriði þegar horft er til náttúruvár og hamfara. Til að geta brugðist hratt og rétt við þarf skýra ferla og stuttar boðleiðir. Hagsmunaaðilum þarf að vera ljóst hvert hlutverk og valdsvið þeirra er og hvernig þeim ber að bregðast við. Hlutverk minjavörslunnar verður að vera skýrt og fela í sér möguleika til að verja fornleifar og byggingararf.

Skoða þarf viðurkenndar mótvægisáðgerðir í loftslagsmálum, svo sem endurheimt votlendis og skógrækt, í samhengi við áhrif þeirra á fornleifar og byggingararf. Tryggja þarf að fornleifar og byggingararfur hljóti ekki skaða af slíkum mótvægisáðgerðum.

Aðgerðir:

- 1.B.1. Skipuleggja samtal við stjórnvöld um áhrif stórtækra mótvægisáðgerða gegn loftslagsvánni, svo sem skógræktar og endurheimtar votlendis, á fornleifar og byggingararf.

- 1.B.2. Skipuleggja samstarf og boðleiðir milli minjavörslu, almannavarna og sveitarfélaga um öflugt viðbragð við vá sem ógnar fornleifum og byggingararfi.
- 1.B.3. Vinna viðbragðsáætlun fyrir hvert sveitarfélag fyrir sig, í samstarfi við almannavarnir og sveitarstjórnir, sem m.a. greinir það sem ógnar minjum á svæðunum.

C. Mótvægisáðgerðir vegna fornleifa og byggingararfs í hættu

Greina þarf mótvægisáðgerðir sem mögulegt er að beita við tiltekna aðstæður, t.a.m. við landbrot eða skriðuhættu, kostnaðargreina þær og skýra ferla. Mótvægisáðgerðir geta verið af ýmsum toga: Skráning, uppgröftur, flutningur og varnir. Mikilvægt er að meta aðstæður í hverju tilfelli fyrir sig og á hverjum tíma fyrir sig. Vakta þarf staði og bregðast við þar sem þörf krefur.

Aðgerðir:

- 1.C.1. Vinna þarfagreiningu vegna mótvægisáðgerða og greina kostnað sem og kosti og galla þeirra við ákveðnar aðstæður.
- 1.C.2. Tryggja sérstakt fjármagn til mótvægisáðgerða.
- 1.C.3. Skilgreina lykilstaði. Vinna vöktunaráætlanir fyrir þá.

Markmið 2: Efla rannsóknir á fornleifum og byggingararfi

Fjöldmörg tækifæri liggja í rannsóknum á fornleifum og byggingararfi. Rannsóknir eru sá hornsteinn sem vitneskja um menningararfinn byggir á, og aukin vitund og þekking á arfinum hefur bein áhrif á lífsgæði. Miðlun er mikilvægur hluti af rannsóknum og lögð er áhersla á að niðurstöðum rannsókna sé miðlað til mismunandi hagsmunaaðila eftir því sem við á: Fræðimanna, heimamanna, áhugamanna og alls almennings.

Sameiginlegt hlutverk allra aðila sem að rannsóknum koma er að tryggja fagmennsku með vönduðum rannsóknum og tryggri fjármögnun við vettvangsrannsóknir og úrvinnslu, og að niðurstöðum rannsókna sé miðlað á skipulagðan og markvissan hátt. Áhersla er lögð á að varðveita og miðla sértækri þekkingu héraðs með því að tryggja nýliðun fagfólks og stuðla um leið að starfsöryggi fagaðila með nægum og fjölbreyttum verkefnum. Rannsóknir á fornleifum og byggingararfi og veruleg efling viðhalds- og rannsóknasjóða minjavörslunnar haldast í heldur.

Auk umsvifamikilla framkvæmda er náttúruvæðing af ýmsu tagi helsta hættan sem ógnar fornleifum og byggingararfi nú. Aukið landbrot, óstöðugur hiti á veturna, aukin rigning, eldgos og jarðskjálftar eru meðal þeirra náttúrulegu þátta sem geta valdið breytingum á fornleifum og byggingararfi, eða jafnvel eyðileggingu þeirra. Mikilvægt er að forgangsraða verkefnum með tilliti til þeirra hættu sem steðjar að jarðföstum menningarminjum.

Eftirfarandi áhersluatriði styðja við öflugar rannsóknir á fornleifum og byggingararfi:

- A. Skýr stefna um rannsóknir
- B. Gæði og fagmennska
- C. Fullnægjandi fjármögnun

A. Skýr stefna um rannsóknir

Rannsóknaráherslur taka mið af þeim ógnum sem að fornleifum og byggingararfi steðja hverju sinni. Fornleifar og byggingararfur sem eru í hættu vegna loftslagsbreytinga og náttúruváru eru í forgangi og verður lögð aukin áhersla á björgunarrannsóknir tengdar þeim á næstu árum. Við rannsóknir á byggingararfi er mikilvægt að huga að skráningu byggingarefnis og mati á verðmætunum sem í því felast. Ef til niðurrifs eða breytinga kemur þarf að horfa eins og kostur er til endurnýtingar og geymslu þess efnis sem til fellur.

Vísindarannsóknir skipa áfram stóran sess í rannsóknum á fornleifum og byggingararfi og staðinn verður vörður um frumkvæði og akademískt frelsi vísindamanna til slíkra rannsókna. Innviðir verða styrktir svo unnt sé að sinna öflugum rannsóknum á fornleifum og byggingararfi. Áherslur og ákvarðanir varðandi rannsóknir munu fyrst og fremst byggja á gæðum, gegnsæi og samtali minjavörslu og hagsmunaaðila. Hlutverk þeirra sem koma að rannsóknum skal vera skýrt.

Aðgerðir:

- 2.A.1. Skilgreina áherslur í úthlutunum úr fornminja- og húsafriðunarsjóðum til þriggja ára í senn, án þess að hefta akademískt frelsi vísindamanna.
- 2.A.2. Vinna áætlun um miðlun upplýsinga um virði og tilgang rannsókna á fornleifum og byggingararfi.
- 2.A.3. Útbúa leiðbeiningar þar sem skilgreind eru hlutverk hagsmunaaðila sem koma að rannsóknum í málaflokknum: Framkvæmdaraðila, opinberra aðila, sérfræðinga og almennings.
- 2.A.4. Koma á fót samstarfshóp um efnisbanka sem getur tekið við og geymt efni úr byggingum sem rifnar eru að hluta eða í heild.

B. Gæði og fagmennska

Lögð er áhersla á gæði og fagleg vinnubrögð þegar kemur að rannsóknum. Fornleifar eru óendurnýjanleg auðlind. Uppgröftur fornleifa er ábyrgðarhluti og verða verkefni að byggja á vandaðri áætlun sem hugsuð er til enda. Rannsóknarspurningar skulu vera skýrar og skila þekkingarlegum ávinningi. Fornleifarannsókn er óafturkræf aðgerð og því mikilvægt að vandað sé til verka og að niðurstöður rannsókna verði nákvæmar og veiti eins góðar upplýsingar um minjarnar og mögulegt er með hliðsjón af bestu þekkingu og tæknigetu á hverjum tíma. Beita þarf bestu tækni og aðferðafræði sem völ er á hverju sinni við rannsóknir, til að tryggja gæði gagna, niðurstaðna og þess efnis sem verður miðlað um rannsóknirnar.

Fornleifar og byggingararfur skulu njóta vafans í allri ákvarðanatöku. Áhersla er lögð á að minjavarðslan komi snemma inn í ferli framkvæmda til að tryggja faglegar forsendur og gæði rannsókna. Framkvæmdarannsóknir skulu byggðar á vandaðri rannsóknaráætlun og skila þannig vel skilgreindum niðurstöðum inn í þekkingu á viðkomandi svæði. Gerðar verða skýrar kröfur til gæða rannsókna, sýnatöku, úrvinnslu og þekkingar rannsóknaraðila.

Aðgerðir:

- 2.B.1. Skilgreina rannsóknarspurningar fyrir bæjarfélög með gamla þéttbýliskjarna sem miða að því að skapa þekkingu um viðkomandi svæði. Litlar rannsóknir horfi m.a. til þessara rannsóknarspurninga og skili þekkingarlegum ávinningi í stærra samhengi.
- 2.B.2. Skýra þætti og ferla framkvæmdarannsókna og auka samtal um þær kröfur sem gerðar eru.

C. Fullnægjandi fjármögnun

Fornminjasjóður og húsafriðunarsjóður eru forsenda þess að hægt sé að sinna minjavernd á Íslandi. Sjóðirnir tveir eru fóstaraðir hjá Minjastofnun. Með skýrum úthlutunaráherslum til nokkurra ára í senn geta sjóðirnir eftt rannsóknir og stutt við stefnu stjórnvalda og áherslur í minjavernd.

Efla þarf húsafriðunarsjóð og fornminjasjóð til muna svo þeir geti sinnt skyldum sínum og stutt við rannsóknir og verndun. Mörg verkefni sem sjóðirnir styrkja eru langtímaverkefni og því er fyrirsjáanleiki í fjárveitingum mikilvægur. Nauðsynlegt er að fjármögnun sjóðanna sé trygg til framtíðar og endurspegli þá þörf sem til staðar er fyrir fjármagn í málaflokknum.

Aðgerðir:

- 2.C.1. Vinna áætlun um eflingu sjóðanna til að bæta starfsöryggi þeirra sérfræðinga sem byggja sitt að miklu á úthlutunum úr sjóðunum.
- 2.C.2. Endurskoða úthlutunarreglur fornminjasjóðs og húsafriðunarsjóðs.

Markmið 3: Auka samstöðu um vernd fornleifa og byggingararfs

Fornleifar og byggingararfur og vernd þeirra er ekki einkamál einnar ríkisstofnunar heldur kalla vernd og stýrð nýting minja á samstarf margra aðila. Bæta verður almenna þekkingu um fornleifar og byggingararf og mikilvægi þeirra fyrir land og þjóð, meðal annars í efnahagslegu tilliti. Vernd fornleifa og byggingararfs er nauðsynleg til að tryggja að þekking á þróun og breytingum samfélagsins á hverjum tíma varðveitist. Byggingararfurinn, einstakar fornleifar, samgöngumannvirki og búsetulandslag eru hlutar af heild sem skýrir þróun samfélagsins. Fornleifar og byggingararfur eru vernduð með friðun og friðlýsingu og þarf að skapa samfélagslega sátt um mikilvægi þess að

varðveita þau og efla skilning á tilgangi og tækifærum verndunarinnar. Stefna um friðlýsingar menningarminja þarf að vera skýr og byggja á traustum grunni, yfirgripsmikilli þekkingu og góðri yfirsýn.

Auka þarf vægi yngri fornleifa og byggingararfs og bregðast þarf við þar sem sýnt er að fornleifar og byggingararfur séu hætt komin. Yngri minjar, s.s. herminjar, bensínstöðvar, samkomuhús og iðnaðarhúsnæði, eru hluti af menningar- og byggingarsögu Þjóðarinnar og verndun þeirra er jafnframt framlag til hringrásarhagkerfisins og lágmarkunar á losun gróðurhúsalofttegunda.

Nýting jarðfastra menningarminja hefur ýmsar hliðar, svo sem notkun byggingar, rannsókn á fornleifum eða nýtingu í ferðaþjónustu, m.a. með því að auka aðgengi að minjastað eða byggingu fyrir gesti. Byggingararfur er best varðveittur með notkun, þ.e. að byggingin hafi tilgang og henni sé viðhaldið til að þjóna þeim tilgangi. Stýrð nýting er því mikilvæg þegar kemur að verndun fornleifa og byggingararfs. Ákvörðun um nýtingu þarf alltaf að taka út frá mati á ástandi og gildi í hverju tilfalli fyrir sig. Í tilfalli fornleifa er slíkt mat sérstaklega mikilvægt enda ekki meginmarkmið verndunar þeirra að þær séu nýttar.

Eftirfarandi áhersluatriði tryggja sameiginlega sýn á vernd menningarminja og mikilvægi hennar:

- A. *Samráð um vernd fornleifa og byggingararfs*
- B. *Aukin áhersla á vægi fornleifa og byggingararfs*
- C. *Skýr sýn á friðlýsingar*

A. Samráð um vernd fornleifa og byggingararfs

Vernd fornleifa og byggingararfs er þverfaglegt verkefni. Öllu máli skiptir að aðilar sem koma að málaflokknum á einhvern hátt tali saman og nýti þekkingu og samtakamátt heildarinnar. Mikilvægt er að hagsmunaaðilar eigi samtal um sameiginlega hagsmuni sem mikilvægt er að efla. Sameiginlegir snertifletir fornleifa, byggingararfs og náttúru eru víða og er nauðsynlegt að taka höndum saman um vernd og nýtingu slíkra svæða. Lögð verður áhersla á samvinnu vegna umfangsmikilla framkvæmda í umhverfinu þannig að öll sjónarmið fái að heyrast og sameiginleg ákvörðun sé tekin um bestu leiðir.

Stefnan um vernd fornleifa og byggingararfs mun styðjast við sterkt, jákvætt bakland sem um leið skapar sterka stöðu minjavörslunnar. Auka þarf skilning á mikilvægi fornleifa og byggingararfs innan stjórnkerfis ríkis og sveitarfélaga og gildi þess að vernda þau, skrá og rannsaka.

Aðgerðir:

- 3.A.1. Koma á samráðsvettvangi með sveitarfélögum, ríkisstofnunum (s.s. Þjóðkirkjunni) og sóknarnefndum um áherslur í vernd og nýtingu fornleifa og byggingararfs.
- 3.A.2. Vinna kynningarefni um hlutverk sveitarfélaga og framkvæmdaáðila í tengslum við skipulag, umhverfismat og framkvæmdir.

B. Aukin áhersla á vægi fornleifa og byggingararfs

Auk hefðbundinna alþjóðlegra staðla og gilda sem almennt liggja til grundvallar þegar mikilvægi fornleifa og byggingararfs er metið, svo sem listrænt gildi og rannsóknargildi, verður stuðst við nýja þætti við mat á mikilvægi. Horfa þarf til þátta eins og upplifunar og tilfinninga fólks, kolefnisfótspors mannsins og hringrásarhagkerfisins. Mikilvægi þessara þátta í gildismati verður eftl á næstu árum. Áhersla verður einnig lögð á þessa þætti við mat á fágæti yngri menningarminja og sértækum minjaflokkum. Stefnit er að endurskoðun aldursákvæða fyrir allar fornleifar og byggingararf, ekki síst með það í huga að ná til yngri minja sem mikilvægt er að vernda en ekki talin ástæða til að friðlýsa.

Meta þarf gildi byggingararfs út frá efnislegu mikilvægi hans, þ.e. því kolefni sem nú þegar er bundið í honum, og mikilvægi þess að halda í þau gæði eins og kostur er. Slík aðferðafræði er nauðsynleg til að auka skilning og umræðu um endurnýtingu og endurbyggingu í stað niðurrifs og nýbyggingar.

Nýting sem er þess eðlis að hún rýrir ekki viðfangsefnið er í mörgum tilfellum mikilvægur þáttur í vernd fornleifa og byggingar- og bátaarfs. Á það sérstaklega við um byggingar- og bátaarfinn, en mikilvægt er að það sem verndað er hafi notkunargildi og verndunin tilgang.

Aðgerðir:

- 3.B.1. Endurskoða aldursákvæði og verndarflokka í lögum, með það m.a. fyrir augum að geta verndað yngri minjar.
- 3.B.2. Móta aðferðafræði við vernd og viðgerðir á byggingum sem m.a. tekur tillit til hringrásarhagkerfisins og endurnýtingar bygginga. Skilgreina farveg fyrir endurnýtingu efnis og byggingarluta úr eldri byggingum.
- 3.B.3. Vinna verklagsreglur um umgengni á ferðamannastöðum sem eru minjastaðir.
- 3.B.4. Vinna leiðbeiningar vegna nýtingar á minjum.
- 3.B.5. Vinna áætlun í samstarfi við ferðaþjónustuaðila og heimamenn um innviðauppbýggingu á minjastöðum sem nýta má í ferðaþjónustu með sjálfbærni að leiðarljósi.

C. Skýr sýn á friðlýsingar

Friðlýsing er hæsta stig verndunar og mikilvægt verkfæri þegar kemur að vernd fornleifa og byggingararfs. Mikilvægt er að almenningur og stjórnvöld skilji tilgang þess að friðlýsa menningarminjar og hvað í friðlýsingu felst, og átti sig á þeim tækifærum sem hún býður upp á. Með friðlýsingu er mikilvægi minjanna fyrir samfélagið dregið fram. Lögð er áhersla á að friðlýsingar nái yfir stærri svæði, svonefnt menningar- og búsetulandslag, eða heildarsvip byggðar. Mikilvægt er að gera heildstætt mat á verðmæti minni og stærri svæða með tilliti til fornleifa og byggingararfs, ástands þeirra og sögu svæðanna.

Til að friðlýsingar skili tilætluðum árangri þurfa forsendur þeirra að vera skýrar. Forsendurnar, og þau gildi sem stuðst er við í ferlinu, t.a.m. við mat á sérstöðu og verndargildi, þurfa að vera gegnsæ og í samræmi við alþjóðlega staðla við vernd byggingararfs og fornleifa. Nauðsynlegt er að huga að ólíkum þáttum við mat á gildi fornleifa og byggingararfs og mikilvægi verndunar þeirra. Val á þeim fornleifum og byggingararfi sem talið er mikilvægt að friðlýsa þarf að byggja á víðtækri þekkingu og er mikilvægt að leita álits bæði íbúa og sérfræðinga.

Aðgerðir:

- 3.C.1. Skilgreina forsendur og hugmyndafræði sem liggja að baki friðlýsingum og vali á þeim fornleifum og byggingararfi sem talið er mikilvægt að séu friðlýst.
- 3.C.2. Endurskoða friðlýsingaskrár fornleifa og byggingararfs með það að markmiði að þær séu í samræmi við skilgreindar forsendur og hugmyndafræði friðlýsinga.
- 3.C.3. Vinna greiningu um fornleifar og byggingararf sem eru í sérstakri hættu á að missa verndargildi sitt, t.a.m. tiltekinn yngri byggingararfur, með tilliti til mögulegrar friðlýsingar.

Markmið 4: Viðhalda þekkingu á handverki

Mikilvægt er að styðja við fagþekkingu á hverjum tíma og gæta þess að þekking á fornu handverki sem tengist viðhaldi fornleifa, byggingararfs og báta glattist ekki og sé miðlað áfram til komandi kynslóða. Handverksþekkingin verður að vera til staðar í landinu svo hægt sé að halda við minjastöðum, byggingararfi, bátum og öðru sem undir málaflokkinn heyrir. Brýnt er að móta stefnu um hvernig standa eigi að varðveislu handverksþekkingarinnar og styðja við þá aðila sem hafa haldið henni við. Mikilvægt er að skýra og skilgreina í lögum hver beri ábyrgð á viðhaldi handverksþekkingar.

Eftirfarandi áhersluatriði eiga að stuðla að viðhaldi handverksþekkingar í landinu:

- A. *Stöðug nýliðun og miðlun þekkingar milli kynslóða*
- B. *Fjölgun viðhaldsverkefna og stuðningur við þau*

A. Stöðug nýliðun og miðlun þekkingar milli kynslóða

Handverk sem nauðsynlegt er til að viðhalda menningarminjum er mjög sérhæft. Mikilvægt er að styðja við þá sérfræðinga sem kunna handverkið og jafnframt tryggja að þekkingin berist áfram til næstu kynslóðar. Efla þarf fjölbreytt námsframboð með því að gera nám tengt handverkinu hluta af viðurkenndu iðnnámi á framhaldsskólastigi. Þjóða þarf námskeið og endurmenntun um land allt með það fyrir augum að miðla fjölbreyttri þekkingu til áhugasamra. Aukið aðgengi að námi og kennslu nær til breiðs hóps sem hefur áhuga á handverkinu og viðhaldi þess, óháð landsvæði, kyni eða aldri. Sterk tengsl þurfa að vera á milli menntakerfisins og fagaðila til að tryggja kennslu á málefnaviðinu. Samstarf og samtal aðila er einnig nauðsynlegt við rannsóknir og verkefni.

Öflugt samstarf við Árnastofnun og verkefnið „Lifandi hefðir“ er mikilvægt í tengslum við skráningu handverks, verklags og aðferða. Tryggja þarf að handverk sem beitt er við viðhald fornleifa og byggingar- og bátararfs glattist ekki, heldur sé því safnað og upplýsingunum miðlað áfram.

Aðgerðir:

- 4.A.1. Koma á fót samstarfshópi um miðlun á handverksþekkingu í samvinnu við skólayfirvöld, fagaðila og áhugamannahópa um kennslu í handverksaðferðum, byggingarsögu og um menningarminjar, og skilgreina farveg fyrir slíka kennslu.
- 4.A.2. Safna og skrásetja handverksþekkingu á landsvísu og mynda tengslanet um hana.
- 4.A.3. Gera áætlun um gerð upplýsingaefnis um viðhald fornleifa og byggingararfs og efnisnotkun, t.d. verklýsingar.

B. Fjölgun viðhaldsverkefna og stuðningur við þau

Fáir búa yfir sérþekkingu á handverki héraendis og er nauðsynlegt að þeir geti miðlað af reynslu sinni til nýrrar kynslóðar. Handverkið er mikilvæg menningararfleifð sem nauðsynlegt er að varðveita, miðla og halda lifandi. Til að styðja við aukna nýliðun þarf að fjölga verkefnum sem handverksfólk, yngri og eldri, getur unnið við. Lögð er áhersla á að fá aukinn stuðningi við verkefni á sviði viðhalds- og endurgerðar menningarminja.

Aðgerðir:

- 4.B.1. Greina leiðir til að fjölga verkefnum á þeim sviðum handverksins sem tengjast viðhaldi fornleifa, byggingararfs og bátararfs. Horfa til sérþekkingar á ólíkum aðferðum og svæðisbundnum sérkennum.

Markmið 5: Styrkja vitund um mikilvægi fornleifa og byggingararfs

Vernd menningararfs er sameiginlegt verkefni allra landsmanna. Aukinn sýnileiki sögunnar er forsenda fyrir sterkari upplifun samfélagsins og þar með aukinni vitund um það virði sem í henni felst. Fornleifar og byggingararfur eru meðal þess sem mótar sjálfsmynd samfélaga og íbúa þeirra. Nauðsynlegt er að almenningur átti sig á mikilvægi fornleifa og byggingararfs í þessu tilliti. Fornleifar og byggingararfur, og vernd þeirra, hafa einnig hagrænt gildi fyrir samfélagið. Þau eru auðlind sem hægt er að nýta til góðs um allt land, svo sem í ferðapjónustu og kennslu. Sérstök áhersla verður lögð á að miðla og fræða yngri kynslóðina um nærumhverfið og söguna og þýðingu hennar fyrir þjóðina. Sérstaklega er lögð áhersla á að dýpka áhuga og þekkingu almennings á fornleifum og byggingararfi með því að tengja þau við sögur og annan lifandi menningararf, ekki síst með notkun stafrænna leiða.

Eftirfarandi áhersluatriði eiga að tryggja eflingu vitundar um fornleifar og byggingararf og mikilvægi þeirra sem auðlindar:

- A. Virkt samtal um samfélagslegt gildi fornleifa og byggingararfs
- B. Aukin vitund um fornleifar og byggingararf sem auðlind
- C. Virkjun heimafólks til svæðisbundinna verkefna

A. Virkt samtal um samfélagslegt gildi fornleifa og byggingararfs

Mikilvægt er að allir sem koma að málefnum fornleifa og byggingararfs tali saman og nýti þekkingu og samtakamátt heildarinnar til að efla málaflokkinn. Virkt samtal eykur veg fornleifa og byggingararfs, t.a.m. í skipulagsvinnu

sveitarfélaga og þar sem hægt er að nýta þau í þágu samfélagsins og sem hluta af yfirbragði sveitarfélagsins. Þá skapast tækifæri fyrir sveitarfélagið til að nýta minjar í þágu skólakerfisins, sjálfsmyndar, útivistar og ferðapjónustu. Fornleifar, byggingararfur og saga hvers staðar efla sjálfsmynd staðarins og þeirra sem þar búa. Vitneskja um og tenging við fortíðina gefur aukna dýpt í tilveruna og eflir samkennd samfélagsins. Erlendar rannsóknir sýna að verndarsvæði í byggð og friðlýst hús auka verðgildi og ánægju af þeim svæðum sem þau tilheyra. Jákvætt viðhorf sveitarstjórna og frumkvæði þeirra er gríðarlega mikilvægt þegar kemur að varðveislu fornleifa og byggingararfs. Samfélagsleg sátt um vernd minja gerist aðeins með auknu samtali.

Sérstök áhersla verður lögð á að auka fræðslu og þar með vitund einstaklinga um virði verndunar og viðhalds byggingararfs á jákvæðan og uppbyggilegan hátt. Miðla á upplýsingum um mikilvægi nýtingar og endurnýtingar þess sem fyrir er þegar kemur að viðhaldi gamalla húsa, þéttingu byggðar og skipulagsvinnu. Með nýtingu fornleifa og byggingararfs á þá vegu er jafnframt stutt við mótvægisáðgerðir gegn loftslagsvánni. Lögð verður áhersla á að miðla því sem vel er gert og sýna þannig fram á jákvæðar hliðar fornleifa og byggingararfs sem auðlindar.

Aðgerðir:

- 5.A.1. Taka saman kynningarefni um samfélagslegt gildi fornleifa og byggingararfs. Þar yrði m.a. horft til aukinnar vitundar einstaklinga um verndun og viðhald byggingararfs sem og lífsgæða og sjálfsmyndar í tengslum við skipulagsgerð.
- 5.A.2. Skilgreina á hvern hátt ávinningi verndarsvæða í byggð verði komið til skila til sveitarfélaganna, t.a.m. með jafningjafraeðslu á milli sveitarfélaga.
- 5.A.3. Vinna kynningarefni og leita leiða til að koma á virku samtali um skyldur sveitarfélaga og framkvæmdaaðila hvað varðar vernd fornleifa og byggingararfs, t.a.m. í tengslum við skráningu og skipulagsgerð.

B. Aukin vitund um fornleifar og byggingararf sem auðlind

Fornleifar og byggingararfur eru mikilvæg auðlind fyrir íslenskt samfélag. Miklir möguleikar eru í verkefnum tengdri stafrænni miðlun og er mikilvægt að nýta þá eins og kostur er. Menningartengd ferðapjónusta er veigamikill þáttur í móttöku ferðamanna og geta fornleifar og byggingararfur átt stóran þátt í eflingu ferðapjónustunnar. Auka á viðtækan skilning og vitund um mikilvægi fornleifa og byggingararfs og þá möguleika sem sjálfar fornleifarnar og byggingararfurinn, og þekking á þeim, felur í sér.

Leggja þarf áherslu á að tryggja stöðu fornleifa og byggingararfs í aðalnámskrám og með því kennslu um menningarminjar á öllum skólastigum. Aukin þekking yngri kynslóða á fornleifum og byggingararfnum treystir mikilvægar undirstöður og eykur vitund og virðingu gagnvart þeim.

Miðlun upplýsinga um friðlýsingar og friðlýstar fornleifar og byggingararf hefur það markmið að auka skilning á þeim verðmætum sem felast í því sem friðlýst er og eflir jákvætt viðhorf til friðlýsinga. Auka þarf skilning á hlutverki friðlýstra fornleifa og byggingararfs í skipulagi og sem virðisaukandi þáttar í umhverfinu, hvort sem er í þéttbýli eða úti í náttúrunni

Aðgerðir:

- 5.B.1. Tryggja stöðu menningarminja í aðalnámskrám á öllum skólastigum.
- 5.B.2. Fræða opinbera aðila um þá möguleika sem felast í fornleifum og byggingararfi, m.a. í áttahagafræðslu og ferðapjónustu.
- 5.B.3. Velja svæði og gera úttekt á fornleifum og byggingararfi með tilliti til hagræns gildis.
- 5.B.4. Skipuleggja hvernig efla eigi sýnileika menningarminja í umhverfinu, m.a. með því að nýta stafræna þróun og aðgengi að upplýsingum í ólíkum miðlum.
- 5.B.5. Komið verði á fót árlegri viðurkenningu Minjastofnunar Íslands fyrir góð verkefni þar sem fornleifar og byggingararfur eru nýtt sem auðlind fyrir samfélagið.

C. Virkjun heimafólks til svæðisbundinna verkefna

Lögð er áhersla á að styrkja ímynd og veg fornleifa og byggingararfs með auknu samtali fagaðila og heimafólks. Í samtakamætti felast tækifæri til að efla stöðu fornleifa og byggingararfs um land allt. Áhugamannafélög og hollvinasamtök af ýmsu tagi sýna málafloknum áhuga og sinna honum af krafti. Mikilvægt er að virkja þá orku sem í þeim er fólgin með því að útfæra leiðir til að auka aðkomu þeirra að vernd fornleifa og byggingararfs. Minjaráðin eru kjölfesta minjaverndar í héraði. Þau hafa skilgreint hlutverk í minjalögum og er mikilvægt að hlúa að þeim og efla rödd þeirra.

Aðgerðir:

- 5.C.1. Auka þátttöku heimamanna í minjavernd og skilgreina aðkomu þeirra að staðbundnum verkefnum.
- 5.C.2. Leita samráðs við minjaráð og íbúa hvers landsvæðis við val á fornleifum og byggingararfi sem vert væri að friðlýsa.
- 5.C.3. Móta farveg fyrir almenning til að koma á framfæri upplýsingum um menningararfinn.

Viðauki 1

Alþjóðasamningar

Helstu alþjóðasamningar sem Ísland hefur undirritað í tengslum við menningarminjar eru:

- Mannréttindasáttmáli Evrópu, Róm 1950
- Samningur um leiðir til að banna og hindra ólögmetan innflutning, útflutning og yfirfærslu eignarhalds á menningarverðmætum, París 1970
- Samningur um verndun menningar- og náttúruarfleifðar heimsins, París 1972
- Samningur um varðveislu menningararfða, París 2003
- Samningur UNESCO frá 2005 um að vernda og styðja við fjölbreytileg menningarleg tjáningarform, París 2005
- Árósasamningurinn um aðgang að upplýsingum, þátttöku almennings í ákvarðanatöku og aðgang að réttlátri málsmeðferð í umhverfismálum, Árósar 1998
- Evrópusamningur um vernd fornleifaarfsins (Ísland skrifaði undir eldri samning en hefur ekki undirritað endurskoðaðan samning frá 1992)
- Evrópusamningur um landslag, Flórens 2000

Viðauki 2

Heimsmarkmið Sameinuðu þjóðanna

Heimsmarkmið Sameinuðu þjóðanna eru mikilvæg umgjörð fyrir minjavörsluna sem og aðra. Horft var til heimsmarkmiðanna í heild við mótun og framkvæmd stefnunnar en hér verða dregin fram þau fjögur markmið sem talin eru mikilvægust til að ná fram markmiðum hennar og kastljósinu beint að mikilvægum snertiflötum út frá sjónarhorni minjavörslunnar.

Heimsmarkmið 4 – Menntun fyrir alla: Mikil lífsgæði felast í þekkingu á fornleifum og byggingararfi og til að efla þá þekkingu þarf að auka kennslu og þjálfun. Með þekkingu eykst skilningur og mikilvægt er fyrir minjavernd í landinu að fræðsla um fornleifar og byggingararf sé sjálfsgæður þáttur í kennslu á öllum námsstigum. Allir eiga jafnan rétt til náms og þar með jafnan rétt til að læra að þekkja og skilja sögu okkar og arfleifð. Mikilvægur þáttur er einnig efling iðn- og verknáms og hlutur gamals handverks í því námi. Með aukinni menntun í handverki varðveitum við bæði áþreifanlegan og óáþreifanlegan menningararf okkar.

Heimsmarkmið 9 – Nýsköpun og uppbygging: Efla þarf vísindarannsóknir og leggja aukna áherslu á sjálfbærni. Innviði þarf að efla, þ.m.t. rannsóknarinnviði, gagnagrunnskerfi og miðlunartækni. Við uppbyggingu og skipulag innviða í landinu, s.s. vega og raflína, eru áhrifa- og framkvæmdasvæði oft gríðarstór og er mikilvægt að gott samtal eigi sér stað, snemma í ferlinu, til að uppbyggingin taki mið af þeim fornleifum og byggingararfi sem eru á svæðinu. Fornleifar og byggingararfur eru einnig mikilvægur þáttur í uppbyggingu innviða vegna vaxtar sjálfbærrar, íslenskrar ferðaþjónustu, enda eru þau auðlind sem er að finna vítt og breitt um landið.

Heimsmarkmið 11 – Sjálfbærar borgir og samfélög: Blásið skal til sóknar til að vernda náttúru- og menningararfleifð heimsins. Með rannsóknnum, miðlun og verndun er hægt að auðga samfélög á ólíkum sviðum þeirra. Áhersla er lögð á mikilvægi grænna svæða og þar geta fornleifar og byggingararfur leikið stórt hlutverk með því að gefa svæðum merkingu og virðisauka. Varðveisla og nýting er hluti af sjálfbærni samfélaga. Stuðla skal að útivist fyrir alla til heilsubótar og ánægju og geta fornleifar og byggingararfur stutt það sem aðdráttarafli og áfangastaðir. Styrkja á áætlanir um byggðapróun á landsvísu og innan svæða og geta verkefni tengd fornleifum og byggingararfi, rannsóknnum á þeim, viðhaldi og miðlun, átt þar stóran þátt. Vinna þarf áhættumat vegna hamfara og skulu fornleifar og byggingararfur eiga sitt pláss í þeirri umræðu.

Heimsmarkmið 13 – Aðgerðir í loftslagsmálum: Styrkja þarf viðbragðsáætlanir og forvarnir við vá af völdum loftslagsbreytinga og náttúruhamfara. Gríðarmikil hætta steðjar að fornleifum og byggingararfi við strendur landsins vegna hækkunar sjávar og rofs vegna hárrar ölduhæðar og áhlaðanda í slæmum veðrum. Hætta vegna annars konar náttúruvá, s.s. skriðufalla og vatnsflóða, er einnig til staðar. Nauðsynlegt er að horfa til þessara þátta við gerð viðbragðsáætlana og mat á forvörnum. Meta þarf losun gróðurhúsalofttegunda í tengslum við skipulagsgerð og húsbyggingar og vinna að rannsóknnum og verkefnum tengdum endurnýtingu efnis og viðhaldi eldri bygginga. Huga þarf að áhrifum framkvæmda sem farið er í sem mótvægisáðgerðir gegn loftslagsvánni, svo sem uppfyllingu skurða og endurheimt votlendis annars vegar og skógræktar hins vegar. Slíkar framkvæmdir kalla á öflugt samstarf aðila.

Viðauki 3

Skýringar á hugtökum

Bátaarfur: Til bátaarfs, fljótandi menningararfs, teljast skip og bátar frá því fyrir 1950. Undir bátaarf falla einnig skip og bátar sem hafa verið friðlýst.

Byggingararfur: Til byggingararfs teljast hús og önnur mannvirki, 100 ára og eldri, og einstakir hlutar þeirra sem hafa menningarsögulegt, vísindalegt eða listrænt gildi. Undir byggingararf falla einnig hús og mannvirki sem eru yngri en 100 ára og hafa verið friðlýst.

Fornleifar: Fornleifar teljast hvers kyns mannvistarleifar, á landi, í jörðu, jökli, sjó eða vatni, sem menn hafa gert eða mannaverk eru á og eru 100 ára og eldri. Undir fornleifar falla einnig yngri minjar sem hafa verið friðlýstar.

Gagnagrunnskerfi: Tölvukerfi sem heldur utan um gagnagrunna.

Gagnagrunnur: Skipulega uppsett geymsla upplýsinga þar sem auðvelt á að vera að setja inn, uppfæra, greina og nálgast gögn í gagnasetti.

Handverk: Í samhengi þessarar stefnu nær hugtakið yfir það handverk sem tengist viðhaldi á byggingararfi, fornleifum og bátum, s.s. torf- og grjóthleðslu og timbursmíði.

Jarðfastar menningarminjar: Samheiti yfir fornleifar og byggingararf.

Kortavefsjá: Veflausn sem sýnir gögn úr gagnagrunni og birtir þau á landfræðilegu formi.

Menningararfur: Samheiti yfir menningarlegan arf þjóðarinnar sem varðveittur er í ýmsum myndum í nútímanum, nær yfir allt frá húsum yfir í kvikmyndir, og er bæði áþreifanlegur og óáþreifanlegur. Hugtakið er erfitt í skilgreiningu og skilningur fólks á því tekur yfirleitt mið af upplifun og bakgrunni hvers og eins.

Menningarminjar: Til menningarminja teljast efnisleg ummerki um sögu þjóðarinnar, svo sem fornminjar, menningar- og búsetulandslag, kirkjugripir og minningarmörk, hús og önnur mannvirki, skip og bátar, samgöngutæki, listmunir og nytjahlutir, svo og myndir og aðrar heimildir um menningarsögu þjóðarinnar, sem og staðir sem tengjast menningarsögu.

Minjavarsla: Framkvæmd stjórnarsýslu minjaverndar, nánar tiltekið laga og reglna um minjavernd. Stjórnarsýslustofnunin sem ber ábyrgð á framkvæmd laga um menningarminjar er Minjastofnun Íslands.

Minjavernd: Sameiginlegt verkefni allra er að vernda jarðfastar menningarminjar landsins. Allir eiga hlutverk í minjaverndinni, hvort sem horft er til almennings eða opinberra aðila.

Skráning fornleifa og byggingararfs: Fagleg skráning sem byggir á undirbúningi, vettvangsvinnu og úrvinnslu gagna.

Verndarsvæði í byggð: Byggð innan þéttbýlis og byggðarkjarnar utan þéttbýlis sem ástæða er til að varðveita vegna svipmóts, menningarsögu eða listræns gildis.